

Margaretha Cornelia Boellaard: kunstenaar, verzamelaar, begunstiger

De bijdrage van vrouwelijke verzamelaars aan de totstandkoming van museale kunstcollecties bleef lang onderbelicht. Platform De Andere Helft, waarin musea samenwerken met de RKD, doet hier momenteel onderzoek naar. Ook Utrecht kende belangrijke vrouwen die kunst verzamelden, zoals Margaretha Cornelia Boellaard (1795-1872). Aanvankelijk was ze zelf actief als kunstenaar, na 1840 legde zij zich toe op verzamelen. Boellaard was het eerste vrouwelijke lid van Kunstliefde en liet haar woning en vermogen na aan het genootschap. Nog altijd ondersteunt het Boellaardfonds Utrechtse kunstenaars.

Anne-Linde Ruiter studeerde Kunst, Markt en Connaisserschap aan de Vrije Universiteit en schreef haar masterscriptie over Boellaard. Zij won daarmee de VNK x PAN Scriptieprijs 2023.

Rond 1840 vulde de Utrechtse amateurkunstenaar Margaretha Cornelia Boellaard een vragenformulier in om vereeuwigd te kunnen worden in het naslagwerk van Johannes Immerzeel. Behalve haar naam en geboorteplaats voegde zij ook een korte biografie toe. 'Als kind zijnde, vond ik veel genoegen in teekenen en morsen met kleuren', aldus de openingszin.¹ Deze woorden weerspiegelen Boellaards diepgewortelde liefde voor de teken- en schilderkunst. De prijswinende amateur die haar naam en leven wilde laten vereeuwigen, zou later uitgroeien tot een toegewijd kunstliefhebster die als verzamelaar en begunstiger een blijvende invloed had op de Utrechtse kunstwereld.

Boellaard als kunstenaar

Boellaard werd geboren in de eerste winter van de Bataafse Republiek. Haar moeder, Margaretha Cornelia van Soesdijk, overleed in het kraambed; haar vader, Johan Diederik Boellaard - heer van Zuilichem en Den Braai - stond plotseling alleen voor de zorg van zijn pasgeboren dochter. Over de daaropvolgende jaren en de jeugd van Boellaard is weinig bekend, behalve dat zij al vroeg interesse toonde in de kunst. Op 15-jarige leeftijd kreeg ze haar eerste teken- en schilderlessen van de Utrechtse kunstenaar Christiaan van Geelen, die na zijn overlijden in 1824 kortstondig als docent werd opgevolgd door zijn gelijknamige zoon. De teken- en schilderlessen wakkerden Boellaards interesse in de kunstwereld aan. Als volwassene zocht zij actief contact met andere kunstliefhebbers in Utrecht. Vermoedelijk legde zij haar eerste contacten via Christiaan van Geelen junior, die lid was van het Schilder- en Teekengenootschap Kunstliefde. Meerdere Utrechtse kunstenaars en liefhebbers waren betrokken bij deze vereniging, onder wie Pieter Christoffel Wonder, die rond 1825 Boellaards portret vervaardigde. Ook de kunstenaar Cornelis van Hardenbergh en kunstliefhebber

- A Portret van de blinde schrijfster Petronella Moens door Margaretha Cornelia Boellaard, 1820-1824. CENTRAAL MUSEUM
- < Portret van Margaretha Cornelia Boellaard naar Pieter Christoffel Wonder, circa 1830-1850. CENTRAAL MUSEUM
- 7 Meisje met bloemen door Margaretha Cornelia Boellaard, 1834. RKD - NEDERLANDS INSTITUUT VOOR KUNSTGESCHIEDENIS
- V Detail vragenformulier voor het naslagwerk van Johannes Immerzeel waarop Boellaard vraagt om niet te vermelden dat zij zichzelf had aangemeld. RIJKSMUSEUM

Frans Jacob Otto Boijmans, met wie Boellaard in dezelfde periode bevriend raakte, waren betrokken bij Kunstliefde. De twee mannen voorzagen haar van kritiek en kunstkennis. Boijmans - wiens collectie later een museum vormde - leende zelfs meermaals 'fraaije schilderijen en zeldzame Teekeningen' uit aan Boellaard om te kopiëren.

Als kunstenaar droeg Boellaard twintig jaar lang actief bij aan de kunstwereld. In 1826 exposeerde zij voor het eerst, toen ze drie portretten naar de Tentoonstelling van Levende Meesters in Amsterdam stuurde. Deze reeks van tentoonstellingen, waar amateur- en beroepskunstenaars hun werken konden exposeren en verkopen, werd in de 19e eeuw in verschillende steden gehouden.² In 1832 was Boellaards genreschilderij *Meisje in een nis* te zien op de tentoonstelling in Amsterdam. Twee jaar later won zij met haar schilderij *Meisje met bloemen* de prijsvraag van Academie Minerva in Groningen - hetzelfde werk dat zij vermoedelijk inzonder voor de Tentoon-

stelling van Levende Meesters bij het genootschap Pictura in Groningen, waar het samen met *Een meisje met vruchten* hing. In 1843 stuurde zij nogmaals een schilderij in, *Een jong meisje met een musicerende oude man in een nis*, naar Nijmegen. Hetzelfde jaar lijkt Boellaard echter een punt achter haar kunstenaarschap te hebben gezet.

Prenten, portretten en penningen

Vanaf 1840 verschoof Margaretha Cornelia Boellaards interesse naar het verzamelen van kunst, vermoedelijk vanwege haar verslechterende zicht en het overlijden van haar vader. Toen Johan Diederik Boellaard in 1840 stierf, erfde Boellaard namelijk als enig kind het kapitaal van haar ouders. Vanaf dat moment had zij, als welgestelde, ongehuwde en dus handelingsbekwame vrouw met een kunstzinnige kennissenkring, alle nodige middelen om te verzamelen: geld, status én toegang tot kunst. Uit beschrijvingen blijkt dat Boellaard binnen een decennium een aanzienlijke

Indien de H^o. Immerzeel het hier borenstaande verkiest op te nemen, zoo hebbe hij de goedheid van het zoo inderijpen, als of het door een ander ^{meisje} opgegeven en niet door mij zelve.

Margaretha Cornelia Boellaard.

collectie opbouwde. In 1849 presenteerde zij bijvoorbeeld al haar verzameling bij het genootschap Kunstliefde. De Utrechtse kunsthistoricus Christiaan Kramm schreef in 1857 dat zij 'sedert de laatste jaren' 'een schat van kunst' had verzameld.³ Concreet bewijs is er uit 1850, toen Boellaard een verre neef, Lodewijk Visscher, verzocht een bod voor haar te doen op een schilderij van de Haagse genreschilder Henriëtte Christina Temminck.⁴ De exacte inhoud van Boellaards verzameling blijft in nevelen gehuld. Er is geen inventarislijst bekend, waardoor het geheel bij elkaar gepuzzeld moet worden aan de hand van brieven, beschrijvingen en haar nalatenschap. De belangrijkste bron is Christiaan Kramm, die in 1857 noteerde dat zij vooral prenten en tekeningen verzamelde, zowel van Hollandse en Vlaamse oude meesters als contemporaine Utrechtse kunstenaars. Uit zijn beschrijvingen kan worden afgeleid dat zij kopieën naar en originele prenten van Anthony van Dyck bezat, waaronder zijn kunstenaarsportretten uit de *Icones Principum Virorum*, een 17e-eeuws album met portretten van bekende Antwerpenaren. Dit blijkt ook uit een brief die Boellaard in 1860 schreef aan de Utrechtse verzamelaar Johan Philip van der Kellen, eveneens in het bezit van een aanzienlijke prentencollectie. Ze schreef hem dat zij de titelplaat van Anthony van Dyck had aangeschaft, eenzelfde als de prent die hij enige tijd aan haar had uitgeleend: 'Onlangs in het bezit gekomen zijnde van een Titelplaat door Van Dijk juist zoo als de hier bij zijnde, [...] zoo heb ik het genoegen u deze terug te zenden...'⁵

Boellaard kocht prenten van en naar oude meesters, maar verzamelde ook tekeningen en gravures van haar stads- en tijdgenoten, vooral van Kunstliefde-leden. In de jaarlijkse loterij van het genootschap won zij bijvoorbeeld de tekeningen *Schapenstal* en *Landschap* van Dirk van Lokhorst en Adrianus van Everdingen. Volgens de 19e-eeuwse redacteur Gerard Keller bezat zij ook een prent van het Kunstliefde-lid Bastiaan de Poorter waarop de uitvinder Laurens Coster was afgebeeld.⁶

Naast prentkunst verzamelde Boellaard schilderijen: zij had twee 17e-eeuwse pendants van een echtpaar met hun kinderen, destijds beschouwd als een werk van Paulus Moreelse (tegenwoordig toegeschreven aan de omgeving van Pieter Isaacz). Mogelijk was ook het 16e-eeuwse schilderij *De koperen slang* onderdeel van haar collectie. Daarnaast bezat zij enkele honderden oude en eigentijdse munten en penningen. Enkele daarvan erfde Boellaard wellicht via haar moeders familie. Het is onbekend of zij ook kunst erfde.

Een Utrechtse smaak

Tijdgenoten waren zeer te spreken over de inhoud van Boellaards verzameling teken- en prentkunst. Zo schreef Johannes Jacobus Franciscus Wap over haar kunstbeschouwing bij Kunstliefde op 29 november 1855 dat zij 'vele uitstekende fraaije teekeningen' toonde, die men 'hoewel meermalen van deze Dame gezien, op nieuw der beschouwing ten volle waardig achtten'.⁷ Kramm noemde de collectie 'aanzienlijk' en een 'fraai geheel', en ook Keller erkende dat zij een 'rijke kunstschat' bezat. Boellaards verzameling was conform de smaak van haar stads- en tijdgenoten. Zo had Frans Jacob Otto Boijmans een grote verzameling schilderijen van oude Hollandse meesters, alsook prenten en tekeningen waar Boellaard mee bekend was. Johannes

Marinus Vreeswijk, een goede vriend die haar zaken regelde, verzamelde honderden prenten, vooral van oude Hollandse en Vlaamse meesters als Anthony van Dyck, Hendrick Goltzius en Rembrandt van Rijn. Ook Van der Kellen, met wie Boellaard correspondeerde, had een aanzienlijke collectie prent- en tekenkunst. Uit de verzameling van de Utrechter Gerard Munnicks van Cleeff blijkt eveneens dat Boellaards smaak vergelijkbaar was met die van haar Utrechtse medeliefhebbers. Hij verzamelde net als Boellaard tekeningen en portretten, zowel van en naar oude Hollandse en Vlaamse meesters zoals Anthony van Dyck en Paulus Moreelse, als van tijdgenoten onder wie Jan Kobell en Cornelis Kruseman. Daarnaast verzamelde hij ook munten en penningen. Toen Munnicks van Cleeff in 1860 overleed, werd zijn omvangrijke verzameling in Utrecht geveild. De veiling trok veel geïnteresseerden: handelaren uit verschillende steden, maar ook Utrechtse verzamelaars als Johan Philip van der Kellen en baron Willem Contant Pieter van Reede van Oudtshoorn. Ook Boellaard was geïnteresseerd in de collectie, blijkt uit een brief aan Van der Kellen. Daarin vroeg ze of hij haar in staat kon stellen om de gravures naar Van Dyck in de boedel van Munnicks van Cleeff op haar gemak te bezichtigen, 'daar ik meen er wel enige van mijn gading onder zullen zijn'.⁸ Het is niet bekend of Boellaard inderdaad deze gelegenheid kreeg. Haar naam staat niet in de marges van de veilingcatalogus, in tegenstelling tot die van de Utrechtse Van Lokhorst, De Bruyn en Van der Kellen, die een deel van de begeerde portretprenten van Anthony van Dyck opkochten. Mogelijk verloor Boellaard interesse in de prenten omdat zij reeds vergelijkbare versies bezat: tegen 1860 had zij al verschillende portretprenten van én naar Van Dyck in haar verzameling.

Eerste vrouw bij Kunstliefde

Net als Boijmans en Van Hardenbergh besloot Boellaard haar kennis en verzameling met anderen te delen. Ze ging al snel kunstbeschouwingen van haar verzameling geven, vooral bij het genootschap Kunstliefde, waar zij in 1849, 1852 en 1855 haar collectie toonde aan zowel mannen als vrouwen. (Vrouwen mochten de kunstbeschouwingen bij Kunstliefde sinds 1848 bijwonen, mits het onderwerp als fatsoenlijk werd beschouwd.) Zeer waarschijnlijk was zij de eerste vrouw die een beschouwing gaf bij het genootschap. De kunstbeschouwingen leidden uiteindelijk tot haar benoeming tot honorair lid van Kunstliefde in 1857, waarmee zij het eerste vrouwelijke lid van het genootschap was. Boellaard hield ook beschouwingen buiten Utrecht. In 1851 gaf ze een kunstbeschouwing bij het Amsterdamse genootschap Arti et Amicitiae. Vier jaar later was haar verzameling te bewonderen in Den Haag bij Pulchri Studio. In 1864 gaf zij zelfs twee beschouwingen: bij Arti et Amicitiae en bij het genootschap Pictura in Dordrecht. Haar laatste kunstbeschouwing, over haar verzameling moderne tekeningen, was ook bij Pictura. Zij werd daar geprezen om de tekeningenverzameling en om haar stimulerende invloed op de kunsten.⁹ Minder dan een jaar later overleed Margaretha Cornelia Boellaard op 77-jarige leeftijd. Ze werd bijgezet in de grafkelder van haar vader op Soestbergen. Haar grafscript luidt kort maar krachtig: 'Margaretha Cornelia Boellaard, geboren te Utrecht 9 februari 1795, ontslapen aldaar 5 november 1872 - "Zij wilde het goede".'

Boellaardfonds

Margaretha Cornelia Boellaard was in zowel leven als dood volledig toegewijd aan de kunsten. Zij legateerde haar kapitaal en

haar ouderlijk huis aan de Oudegracht 35, waar ze ruim 55 jaar woonde, aan het Schilder- en Teekengenootschap Kunstliefde. In haar testament bepaalde zij dat het geld, 20 obligaties à 1.000 gulden, evenals de opbrengst van de verhuur van de woning, ten goede moest komen aan het naar haar te vernoemen Boellaardfonds. Doelstelling van het fonds was om 'architecten, schilders of schilderessen, beeldhouwers en graveurs [...] die op vijftig-jarigen leeftijd hun onderhoud niet meer kunnen verdienen, jaarlijks te verstrekken eene toelage van 400, 500 of 600 gulden', en eventueel om 'jeugdige artiesten [...] kunstreizen te doen maken'.¹⁰ Conform haar laatste wens richtte Kunstliefde in 1873 het Boellaardfonds op ter ondersteuning van Utrechtse kunstenaars. In 1905 werd het huis aan de Oudegracht in gebruik genomen als Museum Kunstliefde. Vanwege financiële problemen zag het genootschap zich in 1918 echter gedwongen de schilderijencollectie te verkopen aan de gemeente Utrecht. Kort daarna werd het Museum Kunstliefde opgeheven. Ook het Boellaardfonds ondervond problemen, zo werd er begin 20e eeuw nauwelijks aanspraak op gemaakt door noodlijdende kunstenaars. Desondanks bleef het fonds bestaan. Door de jaren heen werden de doelen gemoderiseerd, maar inhoudelijk sluit het nog altijd aan bij de wens van Boellaard. Sinds 1984 reikt het Boellaardfonds ook de tweejaarlijkse Boellaardprijs uit, die een toelage van €10.000 biedt aan Utrechtse kunstenaars van middelbare leeftijd.

Nalatenschap

Het is grotendeels onbekend wat er met Boellaards verzameling is gebeurd. Alleen het lot van een klein deel valt te achterhalen. Zo is bekend dat Boellaard al tijdens haar leven twee schilderijen aan Kunstliefde schonk, de eerder beschreven 17e-eeuwse

- < De vondst van Mozes, tekening naar Rafaël door Margaretha Boellaard, 1826. MUSEUM BOJMANS VAN BEUNINGEN
- < Zelfportret van Anthony van Dyck op titelblad van de *Icones*, circa 1645. RIJKSMUSEUM
- ↳ De koperen slang, anoniem schilderij uit de late 16e eeuw dat wellicht in bezit van Boellaard was. RKD - NEDERLANDS INSTITUUT VOOR KUNSTGESCHIEDENIS
- ✓ Fotoportret van Margaretha Cornelia Boellaard door Henri Pronk, circa 1864. COLLECTIE ATRIA, AMSTERDAM

pendantportretten. Na haar dood liet zij nog twee eigen schilderijen na aan het genootschap: *Bij de bloemist* en *Meisje met bloemen*, het schilderij waarmee zij de prijsvraag van Academie Minerva had gewonnen. Zij legateerde verder 16 tekeningen naar oude Italiaanse meesters, door haarzelf getekend, aan het Museum Boijmans in Rotterdam. Naar alle waarschijnlijkheid zijn het kopieën die zij had gemaakt naar de schilderijen en tekeningen uit de collectie van Boijmans. De schenking was belangrijk, want de oorspronkelijke tekeningen van meesters als Annibale Carracci, Michelangelo en Rafael, waren waarschijnlijk verloren gegaan tijdens een brand in Museum Boijmans in 1864. Ook overgeleverd zijn verschillende van Boellaards eigen werken, waarvan een

verrassend aantal te vinden is in de depots van Nederlandse musea. Niet alleen Boijmans van Beuningen, maar ook het Centraal Museum, het Rijksmuseum en het Westfries Museum bezitten schilderijen of tekeningen van Boellaard. Boellaards liefde voor de kunst liep als een rode draad door haar leven. Haar toewijding daaraan blijkt uit haar inzet als kunstenaar, verzamelaar en begunstiger. Door het geven van kunstbeschouwingen, waarbij zij haar collectie en kennis deelde met anderen, was zij tot op hoge leeftijd nauw betrokken bij de kunstwereld. Ook na haar overlijden bleef zij een stempel drukken op de Utrechtse kunstwereld: haar nalatenschap aan het genootschap Kunstliefde zorgt nog altijd voor de bevordering van de kunsten in Utrecht.

▲ Oudegracht 35, het ouderlijk huis van Boellaard dat zij naliet aan Kunstliefde, in 1905 gefotografeerd door Joh. A Moesman. HET UTRECHTS ARCHIEF

↳ De vestibule van Oudegracht 35, geschilderd door Johan Paul Constantinus Grolman, 1886. CENTRAAL MUSEUM

Noten

- 1 Enquêteformulier ingevuld door Margaretha Cornelia Boellaard, Rijksmuseum, objectnr. RP-D-2016-6-37. Op basis hiervan werd Boellaard vermeld in Johannes Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der vijftiende eeuw tot heden* (Amsterdam 1842) p. 67-68.
- 2 Catalogi van de 'Tentoonstelling van Levende Meesters' zijn beschikbaar via RKD Research, catalogusnummers 8, 228, 229, 398, 522, 523 en 524.
- 3 Christiaan Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van den vroegsten tot op onzen tijd* (Amsterdam 1857) p. 17
- 4 Allard Pierson Depot, inv.nr. Bw 6: Brief van M.C. Boellaard aan Lodewijk Gerard Visscher 1797-1859.
- 5 Koninklijke Bibliotheek, Bijzondere Collecties, KW67 D2 Brieven van bekende kunstenaars, inv.nr. 13: Brief aan Ph. Van der Kellen.
- 6 Gerard Keller, 'De tentoonstelling te Amsterdam', *Kunstkrönijk* 22 (1860) p. 78-80.
- 7 Johannes Jacobus Franciscus Wap, 'Utrechtse Kronijk voor Beeldende Kunst', *Astrea Maandschrift voor Schoone Kunst, Wetenschap en Letteren* (Utrecht 1856), p. 327 (met dank aan Jaap Roëll voor de verwijzing).
- 8 Koninklijke Bibliotheek, Bijzondere Collecties, KW67 D2 Brieven van bekende kunstenaars, inv.nr. 13: Brief aan Ph. Van der Kellen.
- 9 Joop Roekel en Yvonne Aaltink, *Vruchten van Minerva: bebroonde romantische werken 1824-1851* (Bedum 2001) p. 65.
- 10 Het Utrechts Archief, 771 Schilder- en tekenkundig genootschap Kunstliefde te Utrecht, inv. nr. 39: Reglementen.